

Edistä, anna ja kasvata – lain määrittämät yliopistojen tehtävät yliopistolaisen arjessa

■ Ossi Naukkarinen

Tarkastelen lain määrittämiä yliopiston päätehtäviä, jotka eivät muuttuneet uuden yliopistolain myötä vuonna 2010. Painotan, että lain antamia tehtäviä täytyy aktiivisesti tulkita yliopistojen käytännön toiminnassa ja että tulkinnat vaikuttavat lakia suuremmin siihen, millaisiksi yliopistot muodostuvat. Erityisesti alleviivaan, ettei ole lainkaan itsestään selvää, milloin voidaan todeta, että tehtävät on täytetty.

Vuoden 2010 alussa voimaan tulleen yliopistolain toisen pykälän ensimmäinen lause määrittää yliopistojen tehtävät: ”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa.” Keskeiset tehtävät ovat täsmälleen samat, jotka annettiin jo vuoden 1997 yliopistolaissa. Myös sitä aikaisemmassa, useisiin eri lakeihin hajautetussa yliopistoja koskevassa lainsäädännössä tehtäviä kuvattiin lähes samoin sanoin. Lain muiden pykälien sekä muiden lakien ja asetusten voi katsoa antavan tarkennuksia ja reunaehjoja sille, miten nämä tehtävät pitää täyttää.¹

Yliopistoissa toimivien ihmisten työksi jää uudenkin lain vallitessa sen erittelemisen, milloin voidaan sanoa, että tehtävät on täytetty. Juuri tähän kysymykseen vastaaminen sekä tehtävien mielekkyyden koetteleminen on yksi yliopiston tärkeimmistä toimista. Tehtävät on asetettu niin yleiselle tasolle ja tulkinnanvaraisesti mutta kuitenkin niin tärkeisiin asioihin keskittyen, ettei yksikään työhönsä vakavasti suhtautuva yliopistolainen eikä varsinkaan yliopistojen johdossa toimiva voi olla ottamatta niihin kantaa.

Keskustelu lain ympärillä oli vilkasta varsinkin sen valmistelun loppuvaiheissa ja heti sen tultua voimaan. Useimmat aktiivikeskustelijoista kiin-

nittivät huomioita niihin lain osiin, jotka muutuivat ja joilla haettiin uudistuksia koko yliopistoihin liittyvään ajattelutapaan. Kannat vaihtelivat voimakkaasta vastustuksesta yhtä innokkaaseen puolustamiseen. Yksimielisyys vallitsee sen tunnistamisessa, että muutoksia tosiaan tapahtui niin yliopistojen juridisessa asemassa, hallinnollisessa organisoinnissa, henkilöstön asemassa kuin rahoituksessakin. Samoin on helppo todeta, että valtionhallinnon näkökulmasta uudistuksen tavoitteena oli, että yliopistot ”pystyvät paremmin reagoimaan toimintaympäristön muutoksiin, monipuolistamaan rahoituspohjaansa, kilpailemaan kansainvälisestä tutkimusrahoituksesta, tekemään yhteistyötä ulkomaisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten kanssa, kohdentamaan resursseja huippututkimukseen ja strategiaan painoaloihinsa, vahvistamaan tutkimus- ja opetus toimintansa laatua ja vaikuttavuutta sekä vahvistamaan rooliaan innovaatiojärjestelmässä” (http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/Yliopistolaitoksen_uudistaminen/, ladattu 10.6.2013). Muutosten oli tarkoitus palvel-la näitä tavoitteita – joiden taas pitäisi olla linjassa yliopistojen perustehtävien ja perustuslain kanssa. Kiistat ovat koskeneet sitä, onko tässä onnistuttu.²

On ymmärrettävää, että muutokset kiinnostavat eniten, mutta haluan nyt kiinnittää huomion siihen, että myös ne lain keskeiset osat, jotka säilyivät ennallaan, ovat yliopistolaisen näkökulmasta erittäin tärkeitä ja vähintään yhtä ankaran debatoinnin arvoisia. Annan esimerkkejä siitä, millaisiin jatkopohdintoihin nopeasti päästään, kun perustehtävän täyttämisen ehtoja ja täsmennyksiä kartoitetaan. Tarkoitukseni on avata sitä, miltä lainsäädännölliset ohjeet yliopiston arjen ja lainsäädännön maallikkojen näkökulmasta näyttävät.

”Yliopistojen...”

Lain ensimmäisessä pykälässä luetellaan Suomen yliopistot. Mikä yliopisto on, ei kuitenkaan ole yksiselitteistä muualla kuin nimistön tasolla. Yliopistoissa joudutaan nykyisin jatkuvasti pohtimaan, mikä ja millainen oikeastaan on se kokonaisuus, joka yliopistoille annettua tehtävää täyttää. Missä ovat sen rajat ja ketkä siihen kuuluvat?

Lain neljännen pykälän mukaan rajaaminen on helppoa: ”Yliopistoyhteisöön kuuluvat yliopiston opetus- ja tutkimushenkilöstö, muu henkilöstö ja opiskelijat.” Mutta eivät ainoastaan he vaikuta siihen, miten tehtäviä täytetään. Yliopistojen on toimittava lain mukaan ”vuorovaiikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa” (2 §). Muu yhteiskunta koostuu esimerkiksi muista tutkimus- ja oppilaitoksista, kunnista ja kaupungeista, puolueista, järjestöistä, ministeriöistä, säätiöistä, kansainvälisistä rahoittajista, EU:n toimielimistä, yrityksistä ja lukuisista muista toimijoista. Yksi hyvin keskeinen ja myös lainvalmistelutyöhön voimakkaasti vaikuttanut taho on valtion Tutkimus- ja innovaationeuvosto, joka tunnettiin aiemmin nimellä Tiede- ja teknologianeuvosto. On merkille pantavaa, että neuvostoa johtaa pääministeri, ei opetusministeri.

Monet yksittäiset ihmiset taas toimivat sekä yliopistoissa että muualla, esimerkiksi dosentteina yliopistolla ja yksityisten yritysten työntekijöinä toisaalla. Joidenkin kohdalla joudutaan pohtimaan perusteellisesti, miten yhdistää eri roolit, ja tähän törmätään esimerkiksi professoreiden sivutoimilupia käsiteltäessä. Jossakin varsinaisen henkilöstön ja yhteistyökumppaneiden rajamailla toimivat apurahatutkijat, jotka ovat sisällöllisesti täysin keskeisiä yliopistoille vaikka eivät olekaan yliopistojen työntekijöitä. Todellisuudessa yliopistoyhteisön raja on siis häilyvä, ja lisäksi yhteisön sisällä on hyvin erilaisia asemia, joiden puitteissa voi vaikuttaa kovin eri tavoin siihen, miten yliopisto täyttää tehtäviään.

Yliopistoissa on ydinjoukko, mutta se joutuu jatkuvasti miettimään, kenen kanssa liittoutua, millä tavalla ja mitä tehdä itse, jotta perustehtävät saadaan hoidettua hyvin. Mitä asioita

yliopistoväen kannattaa puurtaa itse ja mitkä ostetaan ulkopuolelta tai tehdään yhteistyössä joidenkin muiden kanssa? Esimerkiksi: ilman siivoojia yliopistotkaan eivät kykene toimimaan, mutta ovatko he samalla tavalla osa yliopistoa kuin professorit? Yliopistotyönkin tekemistä haittaavista ja juuri siivoustyöhön liittyvistä sisäilmaongelmista kärsivässä Suomessa kysymys ei ole triviaali. Varsinkin professoreiden ja johdon työajasta tällaisiin pohdintoihin ja niihin liittyviin käytännön järjestelyihin menee huomattava osa – niin huomattava, että opetus- ja tutkimustyö helposti kärsii.

On oma kysymyksensä, minkä tyyppiseksi kokonaisuudeksi yliopistoa olisi syytä luonnehtia. Onko kyseessä ”yritys, puolue vai oppineiden yhteisö”, kuten erään asiaa käsittelevän teoksen alaotsikossa kysytään? Vai ovatko yliopistot kenties pikemminkin tehtaita, telakoita, sairaaloita, virastoja, rakennustyömaita tai armeijoi- ta, kuten Tapani Kaakkuriniemi artikkelissaan ”Onko yliopistossa enää mitään järkeä?” pohtii?³ Lain mukaan yliopistot ovat asemaltaan julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä tai yksityisoikeudellisia säätiöitä, joten ne eivät enää ole ainakaan valtion tilivirastoja. Valtion johdon näkökulmasta yliopistot näyttäisivät joka tapauksessa olevan osa kansallista selviytymisjärjestelmää. Mutta joidenkin mielestä niiden pitäisi olla autonomisia yksiköitä, vaikka autonomian käsitteen myönnetäänkin olevan kovin moniselitteinen. On mielenkiintoista, mikä näistä kannoista on lain ja sen tulkinnan valossa kannatettavin – ja mitä niillä edes tarkoitetaan.

Nykyaikainen yliopisto on monessa mielessä pikemminkin verkosto kuin selkeästi rajautuva yksittäinen toimija. Jonkinlaista versiota kansainvälisestä verkostoitumisesta myös autonomian puolustajien täytyy kannattaa, sillä itseensä käpertyvä yhteisö ei akateemisessa maailmassa pärjää. Jos lähtökohta hyväksytään, se tarkoittaa, että yliopistoja pitäisi myös osata rakentaa ja arvioida kuten verkostoja. Esimerkiksi rekrytointeja pitäisi osata ajatella tästä näkökulmasta: Minkälaiset ihmiset sopivat verkoston kokonaisuuteen ja miksi, ja keiden on hyvä olla mukana henkilöstövalintoja tekemässä? Kuinka paljon

professorien, opiskelijoiden ja lehtoreiden rinnalle tarvitaan myös aivan toisenlaisia toimijoita jopa yliopistojen sisälle? Miten verkostomaista luonnetta tuetaan? Kapeasti rajatun yhden yliopiston tarkasteleminen omana erillisenä palasenaan on vaikeaa ja arjen työn vastaista.

Jos yliopisto nähdään löyhänä verkostona, kysymys vastuista, tuloksista ja niiden suhteista resursseihin monimutkaistuu. Verkostojen luonteeseen kuuluu, ettei kukaan hallitse niitä kokonaisuudessaan, ja vastuu tapahtumista ja tuloksista hajaantuu moniaalle. Tutkijat ovat usein enemmän tekemisissä oman alansa kansainvälisen ja jatkuvasti muuttuvan yhteisön kuin oman yliopistonsa muiden alojen ihmisten kanssa. Jokainen tutkimustyötä tehnyt myös ymmärtää, että todellisuudessa onnistumisista tai epäonnistumisista harvoin kannattaa kiittää tai syyttää vain yhtä tahoa. Yksittäiset yliopistot ovat kuitenkin niitä, joilla on rahoitus ja joiden kohdalla tuloksia tyypillisesti tarkastellaan. Verkostomainen käytännön todellisuus sekä lainsäädäntöön ja resursointiin liittyvää yksilöinti eivät sovi aina kovin hyvin yhteen. Tämä johtaa jälleen pohdintaan: kenen kanssa kannattaa tehdä mitään, jotta tulokset näyttäisivät mahdollisimman hyviltä juuri oman yliopiston tulossarakkeissa?

"...tehtävänä on edistää..."

Laissa annetaan yliopistoille tarkkaan ottaen kolme tehtävää: edistäminen, antaminen ja kasvattaminen.

Edistäminen koskee vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivustystä. Voidaan kysyä, mitä edistäminen on ja milloin sitä voidaan katsoa tapahtuneen. Tämä ei ole saivartelua, vaan sekä strategiatyöhön että päivittäiseen toimintaan vaikuttavaa pohdintaa.

Edistys on muutosta. Ei tyydytä siihen, mitä on jo saavutettu, vaan mennään eteenpäin. Mutta kun kysytään, mistä tiedetään niin tapahtuneen, aletaan kaivata edistymisen osoittimia eli indikaattoreita. On selvä, että yliopistojen johto ja rahoittajat, eli toimintaan keskeisesti vaikuttavat tahot, eivät kykene itse arvioimaan kaikkia yliopistojensa aloja, vaan heille on osattava ker-

toa tiiviisti, mikä osoittaa onnistumista ja epäonnistumista.

Edistymistä arvioitaessa täsmennetään tavallisesti se, minkä yliopiston osan edistymistä halutaan indikoida: tutkijoiden, opiskelijoiden, palveluhenkilöstön. Selvitetään esimerkiksi, monta opintopistettä opiskelijat tällä hetkellä saavat keskimäärin vuodessa tai monta refereejulkaisua professorit ja lehtorit saavat aikaan kolmen vuoden jaksolla, ja asetetaan muutaman vuoden päähän korkeampi tavoite. Jos siihen päästään, on ilmeisesti edistytty.

Monenlaisia kysymyksiä herää. Entä jos ei päästä aivan asetettuun tavoitteeseen? Onko silti edistytty riittävästi? Tai jos mennään yli, voiko edistyä liikaa vai olivatko tavoitteet silloin väärin asetettuja? Ja kuinka suuri painoarvo tietyn osa-alueen edistymisellä on yliopiston kokonaisuudessa? Yleistasoisia ratkaisuja näihin kysymyksiin pyritään löytämään esimerkiksi rahoitusmallien tasolla. Yksityiskohtien tulkinnot ja niihin liittyvät päätökset tehdään kuitenkin tapauskohtaisissa neuvotteluissa eri toimijoiden välillä.

On vielä tärkeämpi kysymys, mitä merkitystä määrällisillä indikaattoreilla on. Kasvatvat opintopistekertymät osoittavat, että opiskelijat tekevät enemmän töitä tai ainakin heille annetaan enemmän opintopisteitä. Mutta se, ovatko he oppineet enemmän tai paremmin, jää tällä tavoin haarukoituna hämärän peittoon. Tai kuinka merkittäviä tutkijoiden julkaisumäärät ovat? Tarvitaan siis laadullisiakin indikaattoreita, mittareita ja arviointiprosesseja.

Käytössä on eri asioihin keskittyviä indikoitijärjestelmiä, esimerkiksi niin sanottu Shanghain lista, The Times Higher Education World University Rankings, Crown-indeksi, kotimainen Julkaisufoorumi, H-indeksi, sekä Ison-Britannian uusi REF-järjestelmä. Järjestelmillä pyritään siihen, että numeeriset indikaattorit kertovat jotain myös yliopiston tai jonkin sen toimijan toiminnan laadusta ja yliopiston edistymisestä. Lakihan velvoittaa "korkean kansainvälisen tason" saavuttamiseen (§ 2), ja se on osoitettava tavalla tai toisella. Vaikka siltä saatetaan näyttää, kyse ei kuitenkaan usein ole yksin-

kertaisesta mittaamisesta – jossa olisi jokin yksiselitteinen suure, jota tarkkaillaan – vaan laajemmasta ja myös arvioijien henkilökohtaisia mielipiteitä sisältävästä punnitsemisesta.

Järjestelmissä on hankaluuksia esimerkiksi siinä, miten voidaan ottaa huomioon eri alojen erilaiset käytännöt ja miten alojen rajat vedetään, miten tällaisten järjestelmien tuottamien tulosten pitäisi vaikuttaa yliopistojen väliseen tai niiden sisäiseen resurssien jakoon, sekä siinä, miten vältetään se, että yliopistot alkavat keskittyä indikaattoreihin niiden asioiden sijaan, joihin indikaattoreiden pitäisi viitata (itseisarvoinen sijoitus rankinglistalla eikä hyväntasoinen tutkimus ja opetus). Minkälaisen aikajakson jälkeen edistymistä on järjevä odottaa? Eikö tehtävänä ole ylläpitää mitään, vain edistää? Mikä indikaattorijärjestelmä on sopiva mihinkin tarkoitukseen? Koska kysymykset ovat monimutkaisia ja silti väistämättömiä, on jo olemassa yliopistojen laadunarviointijärjestelmien luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta arvioivia tahoja, jotka kehrittelevät eräänlaisia rankinglistojen rankinglistoja. Tällainen toimija on esimerkiksi IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence (http://www.ireg-observatory.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1).

Edistymistä olisi syytä pohtia nimenomaan suhteessa niihin asioihin, joita laissa edellytetään edistettävän. Osoittaako yliopiston sijoittuminen tietyllä tavalla jollakin listalla sen, että on edistetty vapaata tutkimusta tai tieteellistä ja taiteellista sivistystä? Tai sen, että on kasvatettu opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa? Jos listaukset tai indikaattorit eivät tätä kerro, miten edistymistä pitää arvioida? Tämä on sitä pohdintatyötä, jota yliopistojen ruohonjuuritasolla jatkuvasti tehdään ja jonka puitteissa kiistellään ankarasti. Kiistely kertoo terveestä, kriittisestä suhtautumisesta indikaattoreihin: ne ovat viitteitä, jotka vaativat ympärilleen ja taustalleen aktiivista keskustelua. Ne ovat keskustelujen lähtökohia eivätkä lopullisia vastauksia, ja yliopistolaisten itsensä on pidettävä huolta siitä, että niihin myös suhtaudutaan sellaisina esimerkiksi siellä, missä resursseista päätetään ja tulosten merkittävyyydestä keskustellaan.

Mittelöinti koskee myös sitä, miten edistetävät asiat pitää ymmärtää. Sen määrittäminen on pitkälti filosofista keskustelua, eikä kysymyksiin ole yhtä vedenpitävää vastausta vaan lukuisia hyvin perusteluja tulkintoja. Siksi filosofisilla, yhteiskunnallis-poliittisilla ja humanistisilla näkökulmilla on tärkeä rooli sen hahmottamisessa, mitä yliopistojen pitää tehdä.

“.. vapaata tutkimusta..”

Vapaus kuulostaa mukavalta, mutta mitä se tarkoittaa? Kysymys on ollut yksi tärkeimpiä filosofian ongelmia niin kauan kuin filosofiaa on ollut olemassa. Jo johdantoteoksissa tehdään perusjakoiteluja esimerkiksi siitä, puhutaanko positiivisesta vai negatiivisesta vapaudesta. Oikeastaan yliopistolaki velvoittaa sen omaehtoiseen miettimiseen, mitä vapaus on.

Monen yliopistolaisen mielestä akateeminen vapaus tarkoittaa, ettei kukaan ulkopuolinen voi määrätä, mitä asioita ja millä tavalla yliopistoilla tutkitaan ja opetetaan, ja tässä vedotaan myös lain kolmanteen ja kuudenteen pykälään. Jotkut taas painottavat erityisesti yliopistojen itsehallinnon näkökulmaa: päätöksentekovalta esimerkiksi henkilöstövalinnoissa pitää säilyttää yliopistoyhteisön jäsenillä. Ja vielä voidaan painottaa, että yliopistojen toiminnan ei pidä olla välineellistä, eli sen ei pidä esimerkiksi palvella taloudellisen voiton vaan itseisarvoisen tiedon tavoittelua.

Yliopistot eivät kuitenkaan monessa mielessä ole lainkaan vapaita. Niitä sitovat lainsäädäntö, rahoitus sekä kaikki ne toiveet ja paineet, joita yhteistyökumppanit luovat. Uuden lain on toivottu lisäävän vapautta sen suhteen, miten tuloksia saavutetaan – kunhan niitä saavutetaan. Jotkut ovat kuitenkin sitä mieltä, että näin on vain siirretty sääntöohjaamisesta entistäkin ankarampaan tulosohjaamiseen ja todellisuudessa vapautta on kavennettu. Ja vaikka kuinka toivoisi, vapaan tutkimuksen lainsuoja ei tarkoita, että yliopistoilla olisi loputtomat rahalliset resurssit toteuttaa tärkeiksi kokemiaan asioita; kalleimpia tutkimusaloja ei pienessä maassa voi olla, koska ei voida hankkia tarvittavia laitteita. Lain kuudes pykälä taas ilmaisee rajoituksia näin: ”Yliopis-

toissa vallitsee tutkimuksen, taiteen ja opetuksen vapaus. Opettajan on kuitenkin noudatettava koulutuksen ja opetuksen järjestämisestä annettuja säännöksiä ja määräyksiä.”

Vapaus on siis – kehämäisesti – lähinnä liikumavapautta niiden asioiden piirissä, jotka yli-päättään ovat yliopistolaisten oman päätösvalan alaisia. Valinnanvaraisia asioita ovat melko pitkälti tutkimusaiheet ja -tavat, tulosten julkaisukanavat, opetusmuodot sekä yhteistyökumppaneiden valinnat. Vapauden aste vaihtelee eri toimijoiden välillä, ja riittävästä vapauden määrästä ja sen indikaattoreista kiistellään.

Mutta juuri kiistely on tärkeää: vapaus toteutuu osittain juuri siinä, että sen määritelmistä ja toteutumisesta voi avoimesti kamppailla. Ennen pitkää päädytään syviin pohdintoihin siitä, mikä kaikki ihmisen toiminnassa on determinoitua, mikä vapaasti valittavissa. Tämä on jälleen filosofinen teema. Lisäksi aasialaisten kollegoiden suusta kuuluu melko usein kysymyksen, miksi yliopistojen tai siellä toimivien ihmisten pitäisi olla vapaita. Jos tällaisia kysymyksiä ei uskalleta kohdata yliopistoilla, missä sitten?

“... sekä tieteellistä ja taiteellista...”

Vapaa tutkimus kuuluu tieteeseen. Mutta myös se, mitä tiede on ja miten se eroaa esimerkiksi uskonnosta, on yksi yliopistojen ydinkysymyksistä, joita käsitellään perin pohjin tieteenfilosofiassa, muussa tieteen tutkimuksessa sekä metodikirjallisuudessa. Joidenkin mielestä varsinaista tiedettä edustavat vain kokeelliset ja pitkälti laskennallisia menetelmiä hyväkseen käyttävät luonnontieteet, kun taas toiset lukevat myös yhteiskunnalliset ja humanistiset alat tieteisiin. Ehkä kaikki humanistien tekemä ei ole tiedettä, mutta epäilemättä se on ainakin hyvin monissa tapauksissa tutkimusta. Näidenkään kahden asian ero ja samanlaisuus eivät ole itsessään selvä.

Laki pyrkii kattamaan kaikki variaatiot tieteestä ja tutkimuksesta ja katsoo, että yliopistossa voidaan tehdä mitä tahansa näistä. Laaja-alaisuus johtaa mielenkiintoisiin debatteihin, mutta myös taisteluihin resursseista. Jonkin toiminnan leimaaminen joksikin muuksi kuin tieteeksi tai

tutkimukseksi antaa aiheen sulkea se yliopistojen ulkopuolelle.

On esimerkiksi keskusteltavissa, onko tämä artikkeli ja sitä varten tehty taustatyö tutkimusta vai ei. Humanistisesta näkökulmasta tarkasteluna kenties kyllä, luonnontieteellisestä ehkä ei. Onko minun siis perusteltua sisällyttää tämä teksti julkaisuluetteloni kohtaan, jossa mainitaan ”tieteelliset artikkelit” vai onko tämä ”muuta julkaisuja”? Yhtä oikeaa ratkaisua ei ole. Yleisemmällä tasolla kategorisointi vaikuttaa siihen, miltä yliopiston profiili näyttää ja miten oppilaitos voi sijoittua erilaisissa yliopistojen välisissä vertailuissa.

Tieteen ja taiteen rinnastaminen on erityisen mielenkiintoista. Vastikään perustettu Taideyliopisto ei koskaan tule nousemaan korkealla perinteisissä yliopistovertailuissa, vaikka sieltä valmistuisivat maailman arvostetuimmat taiteilijat ja sen henkilökunta tekisi klassikoiksi muodostuvia teoksia yksi toisensa jälkeen. Tässä palataan kysymykseen kullekin yliopistolle tai yliopistoverkostolle sopivista indikaattoreista ja verrokeista. Taideyliopistot ovat heränneet siihen, että niiden kannattaa olla itse aktiivisia taiteellisen toiminnan laatuindikaattoreiden luomisessa, jotta niitä ei keksitä jossakin muualla. On nimittäin väistämätöntä, että myös taideyliopistojen rahoittajissa ja kumppaneissa on sellaisia, jotka eivät itse ehdi tai pysty toiminnan laatua arvioimaan, vaan he tarvitsevat jonkinlaisia yksinkertaistettuja indikaattoreita päätöksenteon avuksi.

On kyse pitkälti siitä, että pyritään saamaan jo olemassa olevia arviointikäytäntöjä näkyvämmiksi ja avoimemmiksi. Taiteen laatua on arvioitu aina, ja taideyliopistoissa opinnäytteitä ja pääsykoetehtäviä on myös pisteytetty iät ja ajat, tavallisesti tarkastusohjeissa kuvattujen kriteerien valossa. Nyt pohdittavina olevat laatuindikaattorit ovat osa samaa jatkumoa. Niistä ei saada yksiselitteisiä, eikä se ole tarkoitukseen. Selvää on sekin, että tavoitteena ei ole kehitellä yleispäteviä taiteen laatuksiteerejä, vaan vertailu-, keskustelu- ja päätöksentekovälineitä juuri taideyliopistoyhteyksiin. Päivälehtien taidekriitikoille niillä tuskin tulee olemaan käyttöä.

Erityisen kirkasta pitäisi olla se, että yksittäisten taideteosten tai taiteilijoiden arviointi ja kokonaisten taiteen alan yliopistojen toiminnan hahmotteleminen ovat aivan eri asioita. Yliopistot voivat indikoida toimintansa laatua joidenkin muuttujien avulla, mutta se ei tarkoita, että taideteoksia pitäisi muualla arvioida näistä lähtökohdista tai edes sitä, että jokaisen tällaisissa yliopistoissa arvioitavan pitäisi olla hyvää samoilla kriteereillä. Tilanne on sama tiedeyliopistoissa: jokainen jonkin listan kärjessä olevan yliopiston tutkija ei ole huippu, jokaisen yksilön kohdalla ei kannata käyttää samoja kriteerejä ja keskinkertaisen yliopiston tutkija voi olla alansa kansainvälistä parhaimmista. Yliopistot etsivät joitakin merkittäviä toiminnan laatua keskimäärin kuvaavia muuttujia, ja yksittäisiä toimijoita täytyy aina arvioida tapauskohtaisesti.

Samaan tapaan kuin tieteilijöillä taiteen laatuindikaattoreiden kehittäjillä pitää kuitenkin olla selkeä käsitys siitä, mitä kaikkea taide yliopistomaailmassa on ja miten merkittävä taide eroaa vähemmän merkittävästä. Nämä ovat taiteentutkimuksen ja siihen liittyvän filosofisen estetiikan erittäin okaisia ydinkysymyksiä. Yliopistolaisten itsensä on silti rohjettava tarttua joihinkin vastausvaihtoehtoihin, eikä jäädä tarjoilemaan pelkkiä toisaalta-toisaalta-pohdintoja. Sellaisia kannattaa väsymättä esittää tutkimuksen ja itse taiteen puolella, mutta esimerkiksi resurssikeskusteluissa on uskallettava tehdä perusteltuja valintoja. On osattava sanoa, että päätökset on tehty kiinnittäen huomiota tiettyihin asioihin – mitkä ne sitten ovatkaan. Jos yliopistojen taiteilijoiden halutaan pitävän näyttelyitä merkittävässä kansainvälisissä gallerioissa ja tällaisen toiminnan katsotaan olevan laadun indikaattori, se pitää avoimesti todeta. Mutta samalla taideyliopistoyhteisöllä on velvollisuus perustellen pohtia, onko tämä hyvä ratkaisu.

“... sivistystä...”

Hyvin mielenkiintoinen on lain sananvalinta ”sivistyksen” kohdalla. Juuri tieteellistä ja taiteellista sivistystä tulee edistää. Ei siis tieteellistä ja taiteellista menestystä sen paremmin kuin taloudellista voittoa, teknistä edistystä, sotilaal-

lista voimaa, poliittista tasapainotilaa, luonnon hallintaa, kestävästä kehitystä, tarkasti rajattu ammatillista osaamista... tai uskonnollisia, gastronomisia ja urheilullisia sivistyksen muotoja. Tieteenfilosofiassa on eritelty monenlaisia tiedonintressejä, ja tässä on valittu niistä yksi kaikkein tärkeimmäksi; ajattelu pohjautuu humboldtilaiseen perinteeseen. Jos laki otetaan tosisaan, pitäisi kehittää indikaattoreita, jotka osoittavat, että on edistetty sivistystä.

Mutta mitä sivistys on? Ei ilmeisesti ainaakaan turhaa korkeakulttuurista koketeerausta, vaan mahdollisesti perinnetietoisuutta, oppineisuutta, kehittyneisyyttä, kykyä tulla toisten kanssa toimeen, avomielisyyttä, huomaavaisuutta, tietorikkautta ja jopa viisautta. Silti: onko se saavutettu tila vai asenne? Ja tavoitellaanko yliopistolaisten omaa sivistystä vai kaikkien ihmisten? Lain ruotsinkielisessä versiossa sivistys on ”bildning” ja epävirallisessa englanninkielisessä käännöksessä yhtä laimeasti ”education”. Tuntuu siltä, että käännökset eivät tavoita kaikkea siitä, mitä suomenkieliselä sanalla ajetaan takaa – mutta mitä se on?

Oman kokemukseni mukaan – joskaan uskomukseni ei perustu tieteellisesti kestävään tutkimukseen – sivistyksestä ei kuitenkaan yliopistoilla keskustella lainkaan niin laajalti ja tosissaan kuin tutkimuksesta, vapaudesta, tieteestä, taiteesta ja edistymisestä. Tuntumani on, että koko käsite koetaan helposti jotenkin vanhahtavaksi ja merkityksettömäksi. Nähdäänkö sivistystehtävä yliopistojen arjessa siis vieraaksi, ja jos nähdään, miksi niin on? Mihin sitten keskitytään, jollei sivistämiseen? Ainakin jotkut pelkäävät, että sijoitukseen kansainvälisissä listauksissa, ja kysyvät hyvän kysymyksen: miksi se olisi tärkeää? Voidaanko luottaa siihen, että sijoitus on itsessään indikaattori jostakin tärkeämmästä, vaikkapa juuri sivistyksestä? Vain mistä?

“... antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta...”

Mielenkiintoinen on myös opetusta kuvaava kohta. Yliopiston tehtävä on antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta. Tutkimustahan

tehdään muuallakin, esimerkiksi yrityksissä ja tutkimuslaitoksissa, mutta niissä sitä ei kytkeä opetukseen.

Huomion kiinnittää sana antaa. On vaikea selvittää, miten perusteellisen pedagogiaa koskevan pohdinnan tulos sananvalinta on, mutta se vaikuttaa liittyvän melko vanhakantaiseen ja huonosti nyky-yliopiston oppimiskulttuuriin sopivaan ajattelutapaan. Ikään kuin professoreilla ja muilla opettajilla olisi joitakin valmiita tietoja ja taitoja, jotka he sitten antavat sellaisenaan opiskelijoille. Oppimisestakin toki puhutaan jo lain saman pykälän seuraavassa lauseessa, mutta suurempi paino on opetuksen antamisella.

Ajattelutapa on täysin toinen kuin nykyisin laajalti kannatetuissa konstruktivistisissa pedagogisissa näkemyksissä, joiden mukaan tietoa synnytetään yhdessä, opettajien ja opiskelijoiden välisessä vuorovaikutuksessa, ja jossa molemmat osapuolet oppivat jotakin. Tärkeänä pidetään myös vertaisoppimista ja informaalia oppimista, joiden kohdalla on vieläkin vaikeampi ajatella jotakin yhtä tahoja, joka antaisi jotakin valmista jollekin toiselle.

Yliopistoissa on kenties syytä harjoittaa myös lain mainitsemaa ”antavaa” opetusta, mutta on kuitenkin vakavissaan mietittävä, millaisiin tilanteisiin se sopii sekä mitä muita opettamisen ja oppimisen muotoja on olemassa. Pohdinnan seurauksena ainakin omassa yliopistossani painopiste on siirtymässä entistä selkeämmin juuri oppimisen ajatteluun. Harkitaan entistä useammin, millaisia tiloja, laitteita, toimintatapoja ja materiaaleja oppimiseen tarvitaan. Ja miten opettaa oppimaan?

Ajattelua pitäisi aiheuttaa myös se, milloin opetuksen voi katsoa perustuvan tutkimukseen. Toivoisi nimittäin, että jo esikouluissa ”annettava” opetus perustuisi tutkimukseen eikä hatusta vetäistyihin ennakkoluuloihin. Miten yliopistojen opetus sitten eroaisi tästä? Yksi keskeinen tavoite on, että yliopistojen henkilökunnan pitäisi opetuksen ohella ehtiä ja osata tehdä tutkimusta itse, ja opetuksen pitäisi perustua siihen. Silloin voidaan opettaa myös sitä, miten tietoa tutkimuksen kautta syntyy. On kuitenkin polttava ongelma, miten organisoida työaika

niin, että kaikelle tälle jää aikaa.

On oma kysymyksensä, miten kannattaa ymmärtää sana ”ylintä”. Luultavasti siten, että opetus on vaativinta, mitä on tarjolla. Sitä eivät kaikki pysty seuraamaan ja omaksumaan, vaan jo opiskellakseen tarvitsee pitkälle meneviä taitoja. Tämä on hyvä vaatimus. Yliopisto ei ole kaikille, vaan siihen kuuluu erottamattomana osana tällainen elitistisyys. Ylimmän opetuksen läpi käyneet pystyvät asioihin, joihin muut eivät pysty.

Mitä ylemmäs mennään, sitä suurempi vastuu ja omatoimisempi rooli on oppijoilla, eli laki velvoittaa myös opiskelijoita. Motiivi ja edellytykset pitää olla itsellä, eikä kukaan voi kaataa vaativia asioita kenenkään päähän. Ylintä opetusta ei yksinkertaisesti voi antaa, joten lain sananvalinnoissa on ajatuksellinen ristiriita.

Kenties ylemmyyden painottamisen voisi ymmärtää tarkoittavan myös sitä, että vähemmän vaativan opetuksen voi jättää muille eikä yliopiston kannattaisi suunnata resurssejaan siihen. Mutta mistä ylempi alkaa? Monessa yliopistossa keskustellaan siitä, pitäisikö keskittyä selvemmin maisteritasoon ja sitä ylemmäs ja jättää kandidaattiopetus ammattikorkeakouluille. Jos niin tehdään, voidaanko luottaa, että maisteriopintoihin tulevilla on riittävän vahva pohja pystyäkseen ylimpään oppimiseen? On aprikoitu sitäkin, antaako nykytuotoinen lukio riittävän hyviä valmiuksia kandidaattipinnoille.

”... sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa.”

Lauseen viimeinen osa on monen yliopistolaisen näkökulmasta huvittava. Jos opiskelijoita haluaa naurattaa, kannattaa silloin tällöin luentojen lomassa muistuttaa tästä tehtävästä. Onko yliopiston tehtävä tosiaan kasvattaa ja vieläpä palvelemaan, ja juuri isänmaata ja ihmiskuntaa? Eikö tässä ole montakin ristiriitaa lauseen muiden kohtien kanssa?

Kasvattaa? Tässä on jälleen hyvin yksisuuntainen käsitys toiminnasta opiskelijoiden kanssa: opettajat tietävät, minkälaisiksi opiskelijoiden pitää tulla ja minkälaisilla operaatioilla heidät sellaisiksi saada. Kuin kaaleja tai koiria

kasvattaisi. Tämä ei yksinkertaisesti sovi siihen, miten yliopistoissa toimitaan, eikä kuvaa millään lailla niitä käytäntöjä ja periaatteita, joilla oppiminen ja kasvaminen tapahtuvat. Lisäksi: ainoastaanko opiskelijoita ”kasvatetaan” eikö henkilökuntaa? Sopisi toivoa, että molemmat kasvavat yhdessä.

Ja mitä on palveleminen? Miten aiemmin mainittu vapaus liitetään palveluun, joka tuntuvi viittaavaan jonkinlaiseen alamaissuhteeseen? On jotakin ylempää, joka määrää tahdin ja suunnan, ja alamaiset toteuttavat ylempään tahdon! Tieteelliseen tutkimukseen on kuitenkin viimeistään valistuksesta ja oikeastaan jo Platonin Akatemiasta asti kuulunut kriittisyys tällaista alamaissuhteeseen kohtaan, ja jo pitkään kriittisyys on ollut myös taiteen yksi tärkeä ulottuvuus. Yliopistoissa ”palveleminen” ei voi olla nöyrää serviisiä. Olisi parempi puhua velvollisuuksista tai vastuun ottamisesta.

Ja onko isänmaa tärkeämpi kuin ihmiskunta vai ovatko ne yhtä tärkeitä? Valtionhallintohan näkee yliopistot osana kansallista kilpailu- ja selviytymisjärjestelmää. Ahdas nationalismi sopii kuitenkin huonosti yhteen yliopistoihin ja erityisesti tieteeseen liitetyn universaalien näkemysten koetteluun ja totuuden etsimisen kanssa. Syytä on pohtia sitäkin, tuleeko yliopistojen palvelu vain ihmiskuntaa vai pitäisikö ottaa huomioon myös muut eliöt. On monia vaikeita ja samalla innostavia kysymyksiä.

Positiivisesti tulkittuna lauseen viimeinen osa luultavimmin viittaa siihen, että yliopistolla on samanlainen vastuu kuin millä tahansa muullakin toimijalla siinä, että maailma on mahdollisimman hyvä paikka elää. Päädytään hyvän elämän hahmottamiseen eli samaan kysymykseen, jota on puntaroitu niin kauan kuin ihmiset ovat ylipäätään jotakin osanneet mietiskellä. Yliopistolla ei ole oikeutta vetäytyä omaan erinomaisuuteensa muusta maasta ja ihmiskunnasta erilleen. Mutta miten se täyttää ”palvelutehtävänsä” parhaiten? Juuri siihen yliopistojen on itse osattava vastata vuoropuhelussa ”isänmaan ja ihmiskunnan” muiden toimijoiden kanssa. Tehtävään on mitä hienoin, mutta sitä on jatkuvasti konkretisoitava yliopistojen arjen tasolla.

Olen pyrkinyt palauttamaan mieleen sen, että lain määrittämät yliopistojen tehtävät eivät ole uudistuksen myötä muuttuneet, että tehtävien kriittinen tarkastelu on uudessakin tilanteessa tärkeä osa yliopistojen toimintaa ja että juuri kritiikki ja siihen liittyvät valinnat vaikuttavat suoraan siihen, millaiseksi yliopistolaisten elämä käytännössä muodostuu. Laki sinänsä ei tee yliopistoista mitään, vaan yliopistolaiset rakentavat tulkinnoillaan elämänsä itse, yhdessä muun yhteiskunnan kanssa. Siksi ydintehtävien tulkinnoissa pitää olla mukana.

Viitteet

- 1 Merkittävä osa valtionhallinnon tuottamasta yliopistolakiin liittyvästä aineistosta on osoitteessa http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/Yliopistolaitoksen_uudistaminen/. Eduskunnan sivuilla on ”Hallituksen esitys Eduskunnalle yliopistolaiksi ja laiksi yliopistolain voimaannostusta”, jossa kuvataan lyhyesti lainsäädännöllinen tilanne ennen vuoden 1997 yhtenäistävää yliopistolakia <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=HE+263/1996&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP>. Ladattu 10.6.2013.
- 2 Keskustelua on käyty mm. teoksissa Ahonen, Pertti, Korvela, Paul-Erik ja Palonen, Kari, toim. (2013): *Uusi yliopisto – yritys, puolue vai oppineiden tasavalta? Kohti muuttuvien toimintatilanteiden poliittista luontaa*. SoPhi, Jyväskylä; Hautamäki, Antti ja Stähle, Pirjo (2012): *Ristiriitainen tiedepoliittikkamme*. Gaudeamus, Helsinki; Lasonen, Johanna ja Ursin, Jani, toim. (2011): *Koulutus yhteiskunnan muutoksissa: jatkuvuuksia ja katkoksia*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Jyväskylä; Miettinen, Tarmo, Muukkonen, Matti, Myrsky, Matti ja Pohjolainen, Teuvo (2009): *Uusi yliopistolainsäädäntö*. Lakimiesliiton kustannus, Jyväskylä; Stähle, Pirjo & Ainamo, Antti, toim. (2012): *Innostava yliopisto. Kohti uudistuvaa yliopistojohtamista*. Gaudeamus, Helsinki; Tomperi, Tuukka, toim. (2009): *Akateeminen kysymys. Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Vastapaino, Tampere; Volanen, Vesa Matti, toim. (2012): *Toiseksi paras? Tieteentekijät ja uusi yliopisto*. Tieteentekijöiden liitto, Sastamala.
- 3 Artikkeliteoksessa Volanen, Vesa Matti, toim. (2012), s. 104–118.

Kirjoittaja on Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulun varadekaani ja estetiikan dosentti Helsingin yliopistossa.